

ФОРМУВАННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО ВИКОРИСТАННЯ АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗДО ТА НУШ

Красовська О. О.

*доктор педагогічних наук, професор
професор кафедри початкової та дошкільної освіти
Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука
вул. С. Дем'янчука, 4, Рівне, Україна
orcid.org/0000-0002-1394-1374
krasovskaoo@i.ua*

Міськова Н. М.

*кандидат педагогічних наук, доцент
доцент кафедри початкової та дошкільної освіти
Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука
вул. С. Дем'янчука, 4, Рівне, Україна
orcid.org/0000-0002-2809-2459
n.miskova@i.ua*

Хом'як О. А.

*кандидат педагогічних наук, доцент
доцент кафедри початкової та дошкільної освіти
Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука
вул. С. Дем'янчука, 4, Рівне, Україна
orcid.org/0000-0001-9573-9040
olya.homyak@gmail.com*

Ключові слова:

*інклюзивна компетентність,
майбутні педагоги, діти
з особливими освітніми
потребами, арт-терапевтичні
технології.*

Статтю присвячено проблемі формування інклюзивної компетентності майбутніх педагогів до використання арт-терапевтичних технологій в освітньому середовищі закладів дошкільної освіти та Нової української школи. Відзначено, що професійна неготовність вихователів, учителів і викладачів закладів вищої освіти до роботи в умовах інклюзії спричинена недоліками традиційної системи вищої освіти. Для успішного впровадження інклюзивної освіти на тлі інтенсивних змін у різних сферах суспільного життя вища освіта України повинна оптимізувати перехід до нової парадигми освіти – інноваційної, згідно з якою підготовка педагогів до реалізації завдань інклюзивного навчання ґрунтована на компетентнісних засадах. Визначено, що широке впровадження інклюзивної освіти є однією з найбільш важливих та цінних за своїми наслідками реформ педагогічної галузі. Інклюзивна освіта в Україні є інноваційним освітнім процесом і водночас одним з міжнародних зобов'язань. Зміни у вітчизняному законодавстві дали значну рушійну силу в розвитку інклюзивної освіти України. Зважаючи на задеклароване, дитина з особливими потребами може вільно обрати освітній заклад, у будь-якому з них педагог повинен бути готовим прийняти дитину, включити її у розвивальне середовище і забезпечити якісним рівнем освіти. Тому від сформованості інклюзивної компетентності майбутніх педагогів закладів дошкільної та загальної середньої освіти залежить

успішність адаптації дитини в освітньому просторі. Визначено, що невіддільним складником інклюзивної компетентності педагога є здатність використовувати у професійно-педагогічній діяльності широкий спектр інноваційних технологій і підходів до дітей з особливими освітніми потребами: здоров'язберезувальні і корекційно-розвивальні, арт-зняття психічних бар'єрів у навчанні.

Доведено, що застосування арт-терапевтичних, альтернативних освітніх технологій, заснованих на активному використанні в освітньому процесі різновидів мистецтва, дає змогу простежити важливість послідовного творчого розвитку і ґрунтовної творчо-спрямованої професійної підготовки сучасного вихователя закладу дошкільної освіти та вчителя початкової школи.

FORMATION OF INCLUSIVE COMPETENCE FUTURE TEACHERS TO THE USING OF ART THERAPEUTIC TECHNOLOGIES IN THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF PRESCHOOL INSTITUTION AND NUS

Krasovska O. O.

*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor at the Department of Primary and Pre-school Education
Academician Stepan Demianchuk International University of Economics and Humanities
S. Demianchuk str., 4, Rivne, Ukraine
orcid.org/0000-0002-1394-1374
krasovskaoo@i.ua*

Miskova N. M.

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Primary and Pre-school Education
Academician Stepan Demianchuk International University of Economics and Humanities
S. Demianchuk str., 4, Rivne, Ukraine
orcid.org/0000-0002-2809-2459
n.miskova@i.ua*

Khomiak O. A.

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Primary and Pre-school Education
Academician Stepan Demianchuk International University of Economics and Humanities
S. Demianchuk str., 4, Rivne, Ukraine
orcid.org/0000-0001-9573-9040
olya.homyak@gmail.com*

Key words:

inclusive competence, future teachers, children with special educational needs, art-therapeutic technologies.

The article is devoted to the problem of formation inclusive competence future teachers using art-therapeutic technologies in the educational environment of preschool institutions and the New Ukrainian school. It is noted that the professional unpreparedness of educators, teachers and lecturers of higher education institutions to work in the conditions of inclusion is caused by the shortcomings of the traditional system higher education. For the successful implementation of inclusive education against the background intensive changes in various spheres public life, higher education in Ukraine must

optimize the transition to a new paradigm of education – innovative, according to which teacher training for inclusive education is based on competencies. It is determined that the widespread introduction of inclusive education is one of the most important and valuable in its consequences reforms in the pedagogical field. Inclusive education in Ukraine is an innovative educational process and, at the same time, one of the international obligations. Changes in domestic legislation have given a significant driving force in the development of inclusive education in Ukraine. Given the declared, a child with special needs is free to choose an educational institution, in any of them the teacher must be ready to accept the child, include him in the developmental environment and provide a quality level of education. Therefore, the success of the child's adaptation in the educational space will depend on the formation of inclusive competence future teachers of preschool and general secondary education institutions. It is determined that an integral part of the inclusive competence a teacher is the ability to use in professional pedagogical activities a wide range of innovative technologies and approaches to children with special educational needs: health correctional and developmental, art removal mental barriers to learning. It is proved that the using of art-therapeutic, alternative educational technologies, based on the active using of art in the educational process, allows to trace the importance of consistent creative development and thorough creative-oriented professional training of modern preschool and primary school teachers.

Постановка проблеми. У контексті гуманістично-інноваційної парадигми розвитку освіти на сучасному суспільному етапі перед закладами вищої освіти України постає проблема підготовки майбутніх фахівців педагогічного профілю, спроможних працювати в умовах середовища закладів дошкільної та загальної середньої освіти з дітьми, які мають особливі освітні потреби. Це явище аргументовано подоланням суперечності, що виникла через брак у закладах освіти компетентних педагогів, здатних ефективно взаємодіяти з дітьми, у яких наявні особливі потреби, із їхніми батьками в умовах інклюзивного навчання і розвитку та через відсутність механізму формування професійної інклюзивної компетентності в освітньому середовищі закладу вищої освіти.

Професійна неготовність вихователів, учителів і викладачів закладів вищої освіти спричинена недоліками традиційної системи вищої освіти. Типові проблеми на практиці у впровадженні інклюзії: нездатність педагога прийняти дитину з особливими потребами; неспроможність адаптувати, модифікувати навчальний матеріал; нездатність побудувати заняття чи урок, доступний для дітей з особливими освітніми потребами. Для успішного впровадження інклюзивної освіти на тлі інтенсивних змін у різних сферах суспільного життя вища освіта України повинна оптимізувати перехід до нової парадигми освіти – інноваційної, згідно з якою підготовка педагогів до реалізації завдань інклюзивного навчання ґрунтована на компетентнісних засадах.

Аналіз актуальних досліджень. Особливості запровадження інклюзивної освіти у сучасному

освітньому просторі вивчали вітчизняні та зарубіжні вчені В. Бондар, Л. Будяк, Е. Данілавичюте, Л. Даниленко, І. Демченко, Н. Дятенко, С. Єфімова, В. Зосенко, А. Колупаєва, С. Литовченко, І. Луценко, С. Миронова, Ю. Найда, Н. Назарова, Л. Савчук, Т. Сак, Т. Софій, В. Синьов, О. Таранченко, В. Тищенко, З. Шевців.

Проблеми впровадження інклюзивного навчання в систему освіти України студіювали Л. Вавіна, Л. Даниленко, В. Засенко, К. Кольченко, Є. Синьова. Ґрунтовні напрацювання з питань формування інклюзивної компетентності вчителів початкової школи та вихователів закладів дошкільної освіти представлені у працях С. Альохіної, Ю. Бойчук, О. Бородіної, О. Гноєвської, Г. Косаревої, І. Хафізулліної.

Зважаючи, що особливості формування професійної компетентності фахівців педагогічного профілю в умовах інклюзивного простору всеохоплююче представлені в сучасних наукових дослідженнях, вважаємо за необхідне акцентувати увагу на особливостях процесу формування інклюзивної компетентності вихователів закладів дошкільної освіти та учителів Нової української школи до використання широкого спектру педагогічних інновацій і, зокрема, арттерапевтичних технологій.

Мета статті полягає у розкритті шляхів формування інклюзивної компетентності майбутніх педагогів до використання арттерапевтичних технологій в освітньому середовищі закладів дошкільної освіти та Нової української школи.

Виклад основного матеріалу. Широке впровадження інклюзивної освіти є однією з найбільш

важливих та цінних за своїми наслідками реформ педагогічної галузі. На міжнародній конференції ООН з питань освіти, науки і культури за тематикою «Інклюзивна освіта: шлях у майбутнє», яка проходила у Женеві у 2008 році, відмічалось, що запровадження інклюзії в освітній сфері є не другорядним, а центральним питанням для забезпечення високоякісної освіти і створення інклюзивних суспільств. У статті 24 Конвенції ООН акцентується увага на обов'язку держави реалізувати інклюзивну модель освіти, тобто забезпечити кожній дитині право виховуватися і навчатися за місцем свого проживання.

Інклюзивна освіта в Україні є інноваційним освітнім процесом і водночас одним з міжнародних зобов'язань. У Концепції розвитку інклюзивної освіти в Україні окреслено шляхи модернізації вищої педагогічної освіти і системи підвищення кваліфікації педагогічних кадрів:

- спеціальна підготовка і перепідготовки педагогічних кадрів для роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання;

- спеціальна підготовки консультантів обласних та районних (міських) психолого-медико-педагогічних консультацій з питань навчання та розвитку дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання;

- запровадження системної організаційно-методичної, консультативно-роз'яснювальної роботи серед керівників навчальних закладів, громадськості, батьків щодо забезпечення права дітей з особливими потребами на освіту [1, с. 3].

Зміни у вітчизняному законодавстві дали значну рушійну силу в розвитку інклюзивної освіти України. В державних документах Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах (2011), Концепції розвитку інклюзивної освіти (2010), Державному стандарті початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами (2013) наголошується, що інклюзію варто розглядати не тільки в аспекті створення доступного освітнього середовища для дітей з особливими освітніми потребами, а й у можливості практичного ефективного навчання цієї категорії дітей.

У Концепції освіти дітей раннього та дошкільного віку (2020) одним із шляхів удосконалення освітнього процесу закладу дошкільної освіти (ЗДО) визначено створення сучасного розвивального, безпечного, інклюзивного та здорового освітнього середовища (організація предметно-просторового середовища, забезпечення оптимального розпорядку дня для дітей різного віку і освітніх потреб, культура взаємовідносин між самими дітьми та між дітьми і дорослими, гнучкість просторової організації, забезпечення

можливості вільного доступу дітей до іграшок та матеріалів для творчості, можливість самостійно ними користуватися, створення осередків для забезпечення різних форм роботи / гри / експериментування / творчості, розроблення рекомендацій вихователям щодо ефективних стратегій формування дитячих спільнот) [2, с. 5]. У Концепції Нової української школи наголошується на тому, що буде заохочуватися інклюзивна освіта. Для учнів з особливими потребами будуть створено належні умови для навчання спільно з однолітками, запроваджуватимуться індивідуальні програми розвитку, зокрема корекційно-реабілітаційні заходи, психолого-педагогічний супровід і необхідні засоби і дидактичні технології навчання [3, с. 29].

Зважаючи на задеклароване, дитина з особливими потребами може вільно обрати освітній заклад, у будь-якому з них педагог повинен бути готовим прийняти дитину, включити її у розвивальне середовище і забезпечити якісним рівнем освіти. Тому від сформованості інклюзивної компетентності майбутніх педагогів закладів дошкільної та загальної середньої освіти залежить успішність адаптації дитини в освітньому просторі.

Аналізуючи стандарт вищої освіти бакалавра спеціальності 012 Дошкільна освіта (2019), серед спеціальних фахових компетентностей виділяємо ознаки інклюзивної компетентності вихователя ЗДО – здатність до індивідуального і диференційованого розвитку дітей раннього і дошкільного віку з особливими освітніми потребами відповідно до їхніх можливостей, вміння складати індивідуальну програму розвитку та необхідні для навчання дітей з особливими освітніми потребами документи, бути знайомими з універсальним дизайном в освіті та розумним пристосуванням [4, с. 9, 10].

3. Шевців визначає інклюзивну компетентність як соціально-педагогічну компетентність майбутнього вчителя початкових класів інклюзивної загальноосвітньої школи, стверджуючи, що це інтегроване особистісне новоутворення, що характеризується синтезом знань і навичок, необхідних для успішного здійснення соціально-педагогічної діяльності, та умінь вчителя використовувати фахові знання, уміння і навички для розв'язання стандартних і нестандартних соціально-педагогічних задач і проблем, пов'язаних із спільним навчанням дітей з різним рівнем психофізичного розвитку [5, с. 14].

Зараховуючи інклюзивну компетентність педагога до його фахових компетентностей, Ю. Бойчук, О. Бородіна та О. Микитюк вважають, що вона формується на засадах інклюзивних знань, спеціальних інклюзивних умінь і навичок, профе-

сійних і особистісно значущих якостей, а також оволодіння здоров'язбережувальними і корекційно-розвивальними технологіями та становить собою структурно-функціональний комплекс із мотиваційно-ціннісним (позитивна мотивація до інклюзивної діяльності, якості інклюзивно-компетентного вчителя), когнітивно-операційним (наявність спеціальних інклюзивно необхідних знань і вмій, а також способів їхнього вдосконалення й оновлення) та рефлексивно-оцінним (здатність до саморефлексії та самоуправління) компонентами [6, с. 50].

Визначаємо, що невіддільним складником інклюзивної компетентності педагога є здатність використовувати у професійно-педагогічній діяльності широкий спектр інноваційних технологій і підходів до дітей з особливими освітніми потребами: здоров'язбережувальні і корекційно-розвивальні, арт-зняття психічних бар'єрів у навчанні. Інновації арт-терапії є складником сугестивної та терапевтичної технології. Вони виконують функцію піднесення дитини, зняття психічних бар'єрів у навчанні.

Найчастіше вихователі закладів дошкільної освіти та учителі початкової школи для роботи з дітьми, які потребують особливої освітньої підтримки, застосовують такі основні види арт-технологій: *візуальні арттехнології* (ізотерапія: фрактальне малювання, малюнкові мандали, аплікації, колажування, ліплення, кольоротерапія, пісочна арттехнологія тощо); *музичні арттехнології* (музикотерапія: чуттєве сприйняття музики; рухова релаксація та злиття з ритмом музики; музично-рухові ігри та вправи, танцювально-рухові прийоми: передача почуттів через рухи, ритмічно-руховий супровід до пісні, вірші з музичним супроводом тощо); *казкова арттехнологія* (створення казки, створення вистав за допомогою ляльок, пригоди до прослуханого музичного твору, театралізація, ігри тощо) тощо.

Останнім часом у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами педагоги все частіше застосовують Sand Play (Сендплей) – гру з піском, яку відносять до пісочної терапії. Цей метод був названий «технікою побудови світу», він допомагає дітям без слів виразити свої емоції, відчуття, переживання тощо. Пісочна технологія – психолого-педагогічний, корекційно-розвитковий метод, спрямований на вирішення проблем дитини з мовленнєвими і (або) інтелектуальними порушеннями в розвитку [7, с. 56]. Робота з піском допомагає налагодити контакт з дитиною, вирівняти

її емоційний фон, підвищити інтерес дитини до занять, формувати процеси саморегулювання, посилити мотивацію до діяльності тощо.

Цінним для нашого дослідження є науковий доробок Т. Зінкевич-Євстигнеєвої й Т. Грабенко, які розробили й успішно апробували систему пісочних ігор, спрямованих на навчання, розвиток та корекцію особистості дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. У своїх працях «Чудеса на піску» та «Пісочна ігротерапія» вони презентували практичні рекомендації щодо організації та проведення ігрової діяльності з піском, основні психолого-педагогічні вимоги до пісочниці та її обладнання, визначені принципи роботи в пісочниці [8; 9]. Авторами запропоновано добірку пісочних ігор, спрямованих на розвиток тактильно-кінестетичної чутливості та дрібної моторики рук, пізнавальні ігри та ігри на розвиток фонематичного слуху, корекцію звукоутворення, навчання читанню та письму «Пісочна грамота» для дітей з особливими потребами [8, с. 27].

Спостереження і досвід багатьох дослідників доводять, що перенесення ігор та вправ в пісочницю підвищують ефективність корекційно-розвиткового процесу [8; 9; 10]. З одного боку, значно підвищується інтерес дошкільників до занять – спостерігається різке зростання пізнавальної активності, а з іншого боку, розвиток пізнавальних процесів відбувається більш гармонійно.

Висновки. Ми переконані, що з допомогою методу Sand Play педагоги з легкістю та цікавістю можуть навчати дітей грамоті, математичним навичкам, розвитку мовлення тощо. Таким чином, у результаті використання на заняттях методу арт-технологій активізується навчально-пізнавальна діяльність дітей; створюються психологічно комфортні умови для їх розвитку й виховання; формується позитивна навчальна мотивація; розвиток просторової уяви, образно-логічного мислення, сенсорно-перцептивної сфери, дрібної моторики рук та кінестетичної чутливості; формуються навички позитивної комунікації, вербальної і невербальної активності в ігровій діяльності.

Застосування арттерапевтичних, альтернативних освітніх технологій, заснованих на активному використанні в освітньому процесі різновидів мистецтва, дає змогу простежити важливість послідовного творчого розвитку і ґрунтовної творчо спрямованої професійної підготовки сучасного вихователя закладу дошкільної освіти та вчителя початкової школи.

Література

1. Концепція розвитку інклюзивної освіти: Наказ МОН від 01.10.2010 № 912. URL: <https://studfile.net/preview/5242153/page:16/> (дата звернення: 25.10.2020).
2. Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку. Національна академія педагогічних наук України. Київ : ФОП Ференець В.Б., 2020. 44 с.

3. Концепція Нової української школи. URL: <https://drive.google.com/file/d/0BzKkv8gxSZUkMzZMbWtPYU9IWX M/view/> (дата звернення: 25.10.2020).
4. Стандарт вищої освіти України: перший (бакалаврський) рівень, галузь знань 01 «Освіта/Педагогіка», спеціальність 012 «Дошкільна освіта». URL:<https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty /2019/11/22/2019-11-22-012doshkilna-B.pdf> (дата звернення: 25.10.2020).
5. Шевців З.М. Основи інклюзивної педагогіки: підручник. Київ: «Центр учбової літератури», 2016. 248 с.
6. Бойчук Ю.Д. Інклюзивна компетентність майбутнього вчителя основ здоров'я : монографія / Ю.Д. Бойчук, О.С. Бородіна, О.М. Микитюк; Харків. 2015. 117 с.
7. Киселева М.В. Арт-терапія в роботі с дітьми. Санкт-петербург : Речь, 2006. 160 с.
8. Грабенко Т. Чудеса на піску / Т. Грабенко, Т. Зінкевич-Євстигнеєва. Київ. : Ред. загальнопед. газ., 2004. 128 с.
9. Зинкевич-Евстигеева Т. Путь к волшебству. Теория и практика сказкотерапии. СПб. : Питер, 1998. 300 с.
10. Бурачевская О. В., Бурачевская Т. В. Техника Sand-play как элемент арт-технологий в работе с детьми с нарушениями речевого и интеллектуального развития. *Вопросы дошкольной педагогики*. 2017. № 2. С. 141–143.

References

1. Kontsepsiia rozvytku inkluzyvnoi osvity: Nakaz MON vid 01.10.2010 № 912 [The concept of inclusive education development Order of Ministry Education and Science 01.10.2010 № 912]. URL: <https://studfile.net/preview/5242153/page:16/> (Last accessed: 25.10.2020).
2. Kontsepsiia osvity ditei rannoho ta doshkilnoho viku. Natsionalna akademiia pedahohichnykh nauk Ukrainy. (2020) [The concept of education early and preschool children. National Academy Sciences of Ukraine]. Kyiv: PIF Ferenets V.B., 44 p.
3. Kontsepsiia Novoi ukrainskoi shkoly [Conception of New Ukrainian school]. URL: <https://drive.google.com/file/d/0BzKkv8gxSZUkMzZMbWtPYU9IWX M/view/> (Last accessed: 25.10.2020).
4. Standart vyshchoi osvity Ukrainy: pershyi (bakalavrskyi) riven, haluz znan 01 «Osvita/Pedahohika», spetsialnist 012 «Doshkilna osvita» [Standart of higher education of Ukraine: first (Bachelor's) level, field of knowledge 01 "Education Pedagogy", specialty 012 Preschool education]. URL:<https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty /2019/11/22/2019-11-22-012doshkilna-B.pdf> (Last accessed: 25.10.2020).
5. Shevtsiv Z. M. (2016). Osnovy inkluzyvnoi pedahohiky: pidruchnyk [Fundamental of inclusive pedagogy:book]. Kyiv: «Centre of educational literature». 248 p.
6. Boichuk Yu. D. (2015). Inkluzyvna kompetentnist maibutnoho vchytelia osnov zdorovia [Inclusive competence of the future teacher of basic health]. monographiia / Yu. D. Boichuk, O. S. Borodina, O. M. Mykytiuk; Kharkiv. 117 p.
7. Kyseleva M. V. (2006). Art-terapya v rabote s detmy [Kyseleva M. V. (2006) Art therapy in working with children]. S.Pb. : Speech. 160 p.
8. Hrabenko T. (2004). Chudesa na pisku [Miracles on the sand / T. Hrabenko, T. Zinkevych-Yevstyhneieva]. Kyiv : Red. general ped. news. 128 p.
9. Zynkevych-Evstyheeva T. (1998). Put k volshebstvu. Teoryia y praktyka skazkoterapyy [The Path for miracles. Theory in practise by fairytales]. S.Pb. : Pyter. 300 p.
10. Burachevskaiia O. V., Burachevskaiia T. V. Tekhnyka. (2017). Sand-play kak element art-tekhnolohyi v rabote s detmy s narushenyiamy rechevoho y yntellektualnoho razvytyia [Sand-play technique as an element of Art technology in working with children with speech and intellectual disabilities]. *Questions of preschool pedagogy*. № 2. P. 141-143.